

Nyt fra Sprognævnet

UDGIVET AF DANSK SPROGNÆVN

NR. 12 · MAJ 1974

På Dansk Sprognævns vegne

Om Sprognævnets oplysnings- og rådgivningsarbejde siger Kulturministeriets bekendtgørelse at nævnet »på videnskabeligt grundlag« skal give »myndighederne og offentligheden råd og vejledning i sproglige spørgsmål« og at nævnet skal »besvare sproglige spørgsmål fra institutioner og private« – det vil i praksis sige: fra alle, uden nogen begrænsning.

Men hvem er så »nævnet« – hvem er det som skal svare på spørgsmålene? Ja, efter bekendtgørelsen består Sprognævnet af mindst 19 og højst 23 medlemmer. I øjeblikket er der 21, og de allerfleste repræsenterer en institution eller en organisation (højere læreanstalter, skolen, pressen osv.). Da nævnet får omkring 5000 spørgsmål om året, er det naturligvis udelukket at ret mange af spørgsmålene i praksis bliver besvaret af disse 21 personer i fællesskab.

Blandt de 21 er der da også nedsat et snævrere udvalg, et arbejdsudvalg på mindst 5, højst 9 personer (for tiden 9). Det er dem som skal behandle de »løbende sager«, men heller ikke arbejdsudvalget kan overkomme at tage stilling til mere end et fåtal af forespørgslerne. Udvalget har mange andre opgaver, bl. a. den tidkrævende revision af Retskrivningsordbogen, og holder månedlige møder. Ingen får vederlag for sin indsats, hverken i nævnet eller i arbejdsudvalget.

Men Sprognævnet har naturligvis et sekretariat. Det består af 5 videnskabelige medarbejdere (siden 1962 kaldt amanuenser; 2 af dem er kun halvdags) og af 5 halvdagsansatte kontorassistenter. Sekretariatet skal ifølge den ministerielle bekendtgørelse varetage Sprognævnets »daglige arbejde« og ledes af formanden for arbejdsudvalget.

Lige siden Sprognævnet begyndte sin virksomhed, har det været en selvfølge at sekretariatet har fuldmagt til på egen hånd at besvare langt den største del af de forespørgsler som kommer til nævnet. Når det gælder de mundtlige spørgsmål (nu c. 4000 om året og næsten alle i telefon), er det klart at en anden ordning slet ikke kunne gennemføres.

Over 95 % af spørgsmålene bliver da besvaret af medarbejderne i sekretariatet og de allerfleste breve skrevet under af en af amanuenserne – men det sker i Sprognævnets navn, og naturligvis bliver der også i telefonen svaret på nævnets vegne.

Der er visse spørgsmål som ikke volder problemer og som ofte besvares af kontorpersonalet: det gælder de tilfælde hvor der foreligger tidligere svar, først og fremmest svar som har været offentliggjort i årsberetningerne og i Nyt fra Sprognævnet (se nedenfor). I andre tilfælde må den som svarer, enten prøve at drage en analogi fra et ældre svar om et lignende spørgsmål eller prøve at skønne hvordan svaret ville blive hvis spørgsmålet blev forelagt for arbejdsudvalget. Selvfølgelig støtter medarbejderen sig i vidt omfang på de hjælpemidler som findes: bøger, altså i første linje ordbøger af enhver art, grammatikker og andre opslagsværker, og desuden nævnets egen store samling af citater fra aviser, tidsskrifter, bøger osv. og notater fra radio, tv, samtaler og lign. Og hvis medarbejderen selv er i tvivl, fx om hvor almindelig en bestemt udtryksmåde er, bliver spørgsmålet selvfølgelig drøftet med de andre ansatte.

Når det gælder skriftlige svar, er det reglen at den som behandler sagen, lader en kollega se svaret igennem før det bliver skrevet rent.

Men der kan være tilfælde hvor sekretariatet er så meget i tvivl eller hvor spørgsmålet er så principielt at det er nødvendigt at forelægge sagen for lederen af sekretariatet, formanden for arbejdsudvalget, som mødes med sekretariatet c. hver 14. dag. Det kan være at formanden skønner at spørgsmålet må behandles af arbejdsudvalget før svaret bliver afgivet. I meget sjældne tilfælde er alle Sprognævnets medlemmer blevet kaldt til møde før der blev svaret. I den sidste halve snes år er det kun sket én gang, nemlig i en sag med tydelige sprogpoltiske sider: en henvendelse fra Undervisningsministeriet om et (påtænkt) cirkulære om indøvning i skolerne af talord af typen *syvtifire*. Hvis sagen har passeret arbejdsudvalget eller det samlede navn, vil det altid fremgå af svaret.

De udtalelser som nævnet offentliggør, bygger alle på svar som allerede er blevet givet. Før et svar bliver trykt i en årsberetning, bliver det forelagt hele nævnet på dets årsmøde. Der kan der blive vedtaget ændringer i formuleringen, tilføjelser og lign.

Alle svar som bliver publiceret i Nyt fra Sprognævnet, er på tilsvarende måde blevet grundigt behandlet i arbejdsudvalget. Udkast til trykmanuskriptet bliver i øvrigt desuden sendt til de nævnsmedlemmer som ikke er med i arbejdsudvalget, så også de kan kommentere svarene før de bliver trykt.

Først i artiklen blev det nævnt at Dansk Sprognævn skal give råd og vejledning »på videnskabeligt grundlag«. Her har der kun været plads til at gøre rede for rammerne for denne virksomhed. I en senere artikel vil der blive givet konkrete eksempler på hvordan Sprognævnet ved besvarelse af

spørgsmål søger at efterleve den forskrift som er givet af Ministeriet for Kulturelle Anliggender.

Arne Hamburger

Henvisninger:

Bekendtgørelse nr. 25 af 8.2.1967 om Dansk Sprognævn er aftrykt i nævnets årsberetning for 1966/67, s. 7-9. Nævnets udtalelse om talordene er gengivet i årsberetningen for 1963/64, s. 19-26.

Oplysninger og råd fra Sprognævnet

Et udvalg af de ca. 2400 mundtlige og skriftlige forespørgsler som nævnet har besvaret i anden halvdel af 1973.

Spørgsmål: Hedder det *de nedstirrede mig* eller *de nidstirrede mig*?

7401

Svar: I betydningen 'stirre hånligt, vredt el. lign. på' er *nidstirre* det traditionelle ord; det er i hvert fald 70 år gammelt i dansk og er lånt fra norsk (i moderne bokmål: *ni(d)stirre*, nynorsk: *nidstire*; svensk har *nidstirra*). Den første stavelse i ordet er *nid* 'ondskab', 'had' og lign. Vel som følge af at dette ord ikke er synderlig kendt, er første stavelse i *nidstirre* blevet opfattet som *ned-*, formentlig under indflydelse fra udtryk som *se ned på*, *nedgøre*, *nedvurdere* osv. Formen *nedstirre* er mindst 50 år gammel.

De fleste ordbøger har kun *nidstirre*; enkelte nævner *nedstirre* som en sideform, andre henviser fra *nedstirre* til *nidstirre*, og nogle advarer mod sideformen *nedstirre*.

Sætningen *de nidstirrede mig* er upåklagelig, men *de nedstirrede mig* (i samme betydning) kan i nutidsdansk ikke betragtes som en fejl.

Spørgsmål: Er det ikke ulogisk at bruge ordet *grundlæggende* i en vending som »en *grundlæggende* tanke«? Der er vel ikke tale om at tanken »lægger grund«, men om at den »ligger til grund«, så burde man ikke i stedet bruge ordet *grundliggende*?

7402

Svar: Ordbog over det danske Sprog, bind 7 (1925), anfører for tillægsformen *grundlæggende* betydningerne 'til grund liggende', 'fundamental', 'vigtig', og der citeres følgende eksempler: »det *grundlæggende* i den kristne Tro«, »Rasks prisskrift er *grundlæggende* i den nordiske filologi«. Der er ikke noget ulogisk i at bruge *grundlæggende* på denne måde: der er tale om

at det som lægger grunden til noget, derved kommer til at ligge til grund, altså bliver fundamentalt, vigtigt. Valget i den givne sammenhæng må således stå mellem *grundlæggende* og *tilgrundliggende* (evt. skrevet i tre ord).

Tillægsordet *tilgrundliggende* er (i modsætning til *grundliggende*) opbygget i overensstemmelse med det gennemgående mønster for sammensætninger af denne type. Ordforbindelsen *kødædende plante* svarer til *plante som æder kød*; *langtrækkende kanon* svarer til *kanon som rækker langt, igangværende forhandlinger* til *forhandlinger som er i gang*, og *omsiggribende epidemi* til *epidemi som griber om sig*. På samme måde svarer *tilgrundliggende princip* til *princip som ligger til grund*, og *grundlæggende princip* til *princip som lægger grunden (for noget)*. Derimod kan ordet *grundliggende* ikke omskrives på denne måde.

Ordet *grundliggende* er ikke medtaget i Ordbog over det danske Sprog. Det har imidlertid fået en vis udbredelse i de senere år og er bl. a. medtaget et par moderne ordbøger. Når det bruges, er det vel dels fordi nogle fornemmer noget ulogisk ved *grundlæggende*, dels fordi ordet *tilgrundliggende* virker lidt tungt. Formen *grundliggende* kan imidlertid ikke anbefales.

Hvis man hverken vil bruge *grundlæggende* eller *tilgrundliggende*, kan man vælge ordet *fundamental* eller omskrivninger som *der ligger til grund*.

7403 *Spørgsmål: Kan man bruge i sommers og i vinters (om den sommer, vinter der er gået)?*

Svar: Ved en række ord har vi en særlig form på *-s* til at udtrykke det fortidige. Det hedder fx i *mandags*, og i *formiddags*, i *eftermiddags* om den formiddag, eftermiddag der er gået, men derimod i *formiddag*, i *eftermiddag* om den formiddag, eftermiddag der endnu ikke er gået. Tidligere havde man i rigssproget en tilsvarende form ved ordene *sommer* og *vinter*, således at i *sommers* og i *vinters* betegnede den nærmest foregående sommer, vinter; men disse former er nu ikke almindelige hos i øvrigt rigssprogstalende, navnlig ikke hos voksne.

7404 *Spørgsmål: Kan ordet dimittere bruges i betydningen 'blive dimitteret', 'tage eksamen', fx »Jeg dimitterede fra X Gymnasium«?*

Svar: Denne brug af ordet findes ikke i Ordbog over det danske Sprog, som i forbindelse med skoleforhold kun anfører betydningerne 'efter afsluttet undervisning sende en elev bort, især: til universitetet' og '(undervise og) indstille til en (afsluttende) eksamen'. Tilsvarende gælder de nyeste ordbøger. Heller ikke nævnets citatsamling med ny ord og ny brug af ord etc. fra de senere årtier har eksempler på den anførte brug.

Det må tilrådes kun at bruge ordet *dimittere* på den hævdundne måde, og altså skrive fx *Jeg blev dimitteret fra . . .*

Spørgsmål: *Hermed* sender vi . . eller: *Herved* sender vi . . eller: *Hoslagt* sender vi . . ? Jeg har hørt at *hermed* kun kan bruges når der virkelig sendes noget med, og at man i så fald oven i købet hellere skulle bruge *hoslagt*. Andre hævder at *hoslagt* er ukorrekt.

7405

Svar: Ifølge Ordbog over det danske Sprog kan både *hermed* og *herved* bruges uanset om der følger noget med eller ej, og der anføres i ordbogen ikke nogen betydningsforskel. Derimod kan *hoslagt* (ligesom *vedlagt*) kun bruges når der følger noget med. *Hoslagt* bruges (til forskel fra *vedlagt*) mest i kancellistil, hvor det i øvrigt er på retur. – Altså kan alle tre ord bruges når der følger noget med. Men følger der ikke noget med, må man bruge *hermed* eller *herved*. Det sidste virker lidt stivere end *hermed*.

Spørgsmål: Jeg laver krydsogtværser og har flere gange sat ordet *påtår* ind. Nu er der én der siger at ordet ikke findes. Passer det virkelig?

7406

Svar: Der er mange danske som ikke kender det. Vi har kun fundet ordet i én dansk ordbog: Vinterberg & Bodelsen: Dansk-engelsk Ordbog (siden 1. udgave, 1954), men det er i al fald brugt siden 1930'erne (Karin Michaëlis: Mor, 1935).

Ordet betyder 'en tår til', 'en ekstratår' (især om kaffe), og denne sammensætning med *på-* adskiller sig fra andre ved at den normalt udtales med stød på *å* (ligesom i en sætning som *må jeg hælde lidt mere på?*).

Norsk og svensk har det samme ord, men om vi har lånt *påtår* fra et af disse sprog, ved man ikke med sikkerhed.

Spørgsmål: Ordet *finurlig* er tilsyneladende ved at brede sig i dansk. Hvad betyder det, og hvad kommer det af?

7407

Svar: Ordet er, så vidt vi ved, endnu ikke medtaget i nogen dansk ordbog, men i nævnets samlinger findes der flere citater med det fra de senere år. Det bruges i betydningerne 'snild', 'fiffig', 'forslagen', 'udspekuleret'. Ordet er lånt fra svensk, hvor det har været brugt i over 200 år. Man går i almindelighed ud fra at ordet oprindeligt er dannet som en spøgende afledning til *fin* (som har kunnet betyde 'snedig'), med endelsen *-urlig*, under påvirkning af ord som *naturalig*, *figurlig*. Måske har også ordet *filur* spillet ind.

7408 *Spørgsmål:* På spisekort og i annoncer ser man snart *gravad laks*, snart *gravet laks* og snart *gravlaks*; hvad er rigtigt? Retskrivningsordbogen har ingen af disse betegnelser, og jeg har heller ikke kunnet finde dem i Ordbog over det danske Sprog.

Svar: Den måde at tilberede laks (og makrel, sild osv.) på som der er tale om her, er kommet fra Norge og, især, Sverige. Norsk har *gravet laks* og *gravlaks*, svensk *gravad lax* og *gravlax*.

Formen *gravad laks* må frarådes; den svenske form *gravad* lader sig jo let fordanske til *gravet*. Vi tilråder at bruge enten *gravet laks* eller *gravlaks*. Enkelte ordbøger har det sidste ord med.

7409 *Spørgsmål:* Hvad betyder vendingen *tage hånd om*, og hvad mener nævnet om den?

Svar: Vi kender 15 trykte forekomster af denne vending fra den sidste halve snes år. Den er medtaget i en af Sprognævnets lister over ny ord i dansk (Nordiske sprogproblemer 1966-67, s. 91) og er endvidere omtalt i Allan Karkers artikel Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk (Sprog i Norden 1971, s. 35). Endelig har den været med i Nudansk Ordbog siden 6. udg. (1969). Den er dannet efter svensk *ta hand om*, der betyder 'tage sig af', 'tage vare på', 'ordne', og bruges på dansk i samme betydning.

Vendingen lader altså til at være blevet ret gængs, men mange studser vel endnu over den.

7410 *Spørgsmål:* Er *strømsvigt* fælleskøn eller intetkøn?

Svar: Ordet findes hverken i Retskrivningsordbogen eller i Ordbog over det danske Sprog. Retskrivningsordbogen har heller ikke ordet *svigt*, hvorimod Ordbog over det danske Sprog, bind 22 (1944), oplyser at *svigt* kan være fælleskøn eller intetkøn. Navneord der er dannet af et udsagnsords stamme, er normalt intetkøn, fx *et hop*, *et klip*, *et løb*, *et stop* (se Aage Hansen: Moderne dansk, bind 2 (1967), s. 32). I nævnets citatsamling er ordet *svigt* intetkøn i de tilfælde hvor kønnet fremgår. Tilsvarende gælder for de sammensatte ord hvor det indgår som andetled, fx *hjertesvigt*, *nyresvigt*. Af samlingens eksempler på ordet *strømsvigt* fremgår kønnet kun af ét, hvor det er intetkøn.

Det vil være bedst i overensstemmelse med almindelig sprogbrug at behandle ordet som intetkønsord.

Spørgsmål: Hedder det den eller det knowhow?

7411

Svar: Ordet findes ikke i Retskrivningsordbogen. I Nudansk Ordbog, Gyldendals Fremmedordbog og Jørgen Bang: Fremmedordbog angives det som fælleskøn. Ordet bruges oftest i forbindelser hvor det står uden bestemmende ord der kan vise kønnet. Men i de tilfælde hvor ordets køn fremgår, er det oftere fælleskøn end intetkøn.

Når et fremmed navneord optages i dansk, vil dets grammatiske køn i mange tilfælde rette sig efter det eller de danske ord der kommer i betragtning som oversættelse. Det gælder om vistnok alle de danske ord der her kan komme på tale, at de er fælleskøn: *viden, (sag)kundskab, erfaring, dygtighed.*

Af de anførte grunde kan det anbefales at behandle ordet som et fælleskønsord.

Spørgsmål: Personlig/personligt er jeg ikke i tvivl om . . ?

7412

Svar: Der vil ofte være usikkerhed med hensyn til om dette ord skal skrives med eller uden -t. Det kan anbefales at bruge formen uden -t i tilfælde hvor ordet betyder det samme som *selv, for mit eget vedkommende*. I den sætning som De spørger om, vil det derfor være bedst at bruge formen uden -t. Derimod er formen med -t den eneste korrekte når betydningen er 'på en personlig måde', fx *han udtrykte sig meget personligt*.

Spørgsmål: Hvad mener Sprognævnet om brugen af anse i »Jeg anser at situationen er alvorlig«?

7413

Svar: Denne brug af *anse*, med efterfølgende at-sætning (i stedet for »Jeg anser situationen for at være alvorlig«) skyldes påvirkning fra svensk. Vi kender en række eksempler på den fra de sidste 15 år. Den synes endnu ikke at være medtaget i nogen dansk ordbog men er omtalt i Allan Karkers artikel Om svensk og norsk indflydelse på moderne dansk (Sprog i Norden 1971, s. 35). – Også norsk har lånt denne brug af *anse* fra svensk jf. Finn-Erik Vinje: Svecismer i moderne norsk (1972), s. 57 og 94).

Betydningen af *anse* i denne sammenhæng er jo den samme som af udsagnsordene *mene, synes, skønne, finde* (eller af ordforbindelsen *være af den opfattelse*), og i langt de fleste tilfælde må et af disse udsagnsord foretrakkes.

Spørgsmål: Nederst på et brev har jeg tit set fx c. c. direktør Olsen. Hvad betyder c. c.?

7414

Svar: Det er en forkortelse af engelsk *carbon copy* ('kopi fremstillet ved hjælp af karbonpapir'), og meningen er den at en kopi af det pågældende brev sendes til vedkommende.

Da det ved spørgsmål til Sprognævnet gennem en lille snes år har vist sig at mange ikke ved hvad *c. c.* er en forkortelse af, idet *c. c.* jo ikke er en gennemskuelig forkortelse, vil vi råde til i stedet at skrive *kopi til*, også fordi mange kopier nu ikke længere laves ved gennemslag med karbonpapir men på anden måde, fx ved fotokopiering.

Publikationer fra Sprognævnet

Henrik Galberg Jacobsen: Dansk sprogrøgtslitteratur 1900-1955 (222 s.; ca. 35 kr., udkommer sidst i juni). Bogen ligger i forlængelse af forfatterens bog om sprogrøgtsdiskussionen i 1930'erne og 1940'erne (se nedenfor). Den indeholder en kronologisk bibliografi (1628 numre) over bøger, pjecer, tidsskrift- og avisartikler m. m. om sprogrøgt, og tre alfabetiske registre (navne; emner; bøger, pjecer, bekendtgørelser, cirkulærer). De enkelte bibliografiske artikler rummer – foruden de gængse oplysninger om forfatter, titel, kilde osv. – korte resumeer af de bibliograferede arbejder, og hvor det har været muligt, er der givet henvisninger til andre numre i bibliografien, således at det enkelte arbejde kan placeres i den sammenhæng hvor det hører hjemme; i talrige tilfælde er der desuden henvist til arbejder som emne- eller (især) tidsmæssigt rækker ud over bibliografiens rammer, og som derfor ikke er medtaget som selvstændige numre med resumé.

Henrik Galberg Jacobsen: Sprogrøgt i Danmark i 1930'erne og 1940'erne (227 s.; 25 illustrationer; 40,25 kr.). Bogens hovedemner er bestræbelserne for at nærme dansk sprog til svensk og norsk (Sven Clausens nordiske målstræv, Dansk Forening til Nordisk Sprogrøgt m. m.), forsøgene på at nærme stavningen til udtalen (Poul Henningsen m. fl.) og retskrivningsreformen af 1948 (små bogstaver, *bolle-å, kunne, skulle, ville*).

Bøgerne er i kommission hos Gyldendal. De kan kun fås hos boghandlere.

Nyt fra Sprognævnet udgives af Dansk Sprognævn og udsendes to gange om året. Man kan tegne abonnement på ét eller flere eksemplarer ved at indbetale 2 kr. én gang for alle til nævnet (postkonto 6 10 17 20). I øvrigt er abonnementet gratis.

Nr. 9-12 kan fås endnu.

Dansk Sprognævn, Vester Voldgade 115³, 1552 København V. Postkonto 6 10 17 20. Telefon (01) 11 37 05.